

Tóth Attila

Emlékmű szembenézetből

Védőbeszéd a Györfi Sándor emlékműve mellett

Keményen bíráló cikkek jelentek meg Györfi Sándor szobrászművész szolnoki második világháborús emlékművéről. Nem vitakozni kívánok a bírálókkal, mert nem kenyerem a zsurnalisztika, nincs is tehetségem ahhoz, hogy tollamat köszörüljem a téma ürügyén. Szakmai érveik egyébként sem voltak a bírálóknak, csak véleményük, de az kökemény.

A kész művel becsületesen szembenézve inkább érvelni szeretnék az emlékmű általam nagyra tartott értékei mellett; és szakmai szempontokat felsorakoztatva az emlékmű jelképrendszerét értelmezve szeretném egyúttal oszlatni az értetlenség, az elutasítás, no meg az ízlésbeli „máskéntgondolkodás” kódét.

Előre bocsátom, tagja voltam szakértőként annak a zsűrinek, amely az emlékműpályázat anyagát elbírálta, majd Györfi Sándor pályamunkája mellett döntött. Érintett vagyok a történetben, a szakma oldalán állok tehát, elfogultságom – ha van – innen eredeztethető. De nem kívánom védeni a „mundér becsületét”. Nincs is okom rá, mert igaz meggyőződéssel kijelenthetem, hogy Györfi Sándor Magyar Golgotája a rendszerváltás utáni emlékmű-állító korszak egyik legértékesebb alkotása. A bírálókkal szemben én éppen azt állítom, hogy Szolnok szerencsés város, mert végre szobrászilag értékes mű került egyik leglátogatottabb közterére. Ezt a sommás ítéletet igazolnom is illik. Sorakozzanak tehát érveim.

Az emlékmű és a tér

Deák László, az építész társalkotóként hallatlanul finom érzékkel hangolódott rá az emlékmű gondolatiságára. Úgy vezeti föl a cseppet sem előnyösen beépített környezetből az emlékművet, hogy az valódi főszerepet kap. Nem volt könnyű dolga, mert ez a tér nem igazán kedvez a műnek. Intimebb, kisebb, zártabb tér megfelelőbb lett volna.

Egyszerű eszközöket alkalmazva, természetes anyagokkal operálva az

építész úgy helyezte el az emlékművet, hogy az egybetartozik a környezettel: nem tudjuk igazán, hol kezdődik az emlékmű tere, és hol végződik az utca köznapis világa. Arra bandukolva csak azt észleljük, hogy az unásig szürke bitumenburkolat váratlanul díszteglákba vált – megszokott gyalogútjaink immár értelmet nyernek –, majd a frissen telepített gyepetengerből kockaköbucka huppan elénk, rajta különös alakzatok ága-boga. Akaratlanul is végigsiklik a tekintet a földből felfelő bronz-sziklákon, a Razglednicák tépett noteszlapjain, az emlékmű feliratain. Egyszer csak azon kapjuk magunkat: érezzük inkább, mintsem tudjuk, hogy immár megszentelt helyen vagyunk, kegyhelyen, a szolnoki második világháborús hősök, áldozatok emlékhelyén. A tér itt más értelmet nyer külsőségeiben éppúgy, mint hangulati elemeiben.

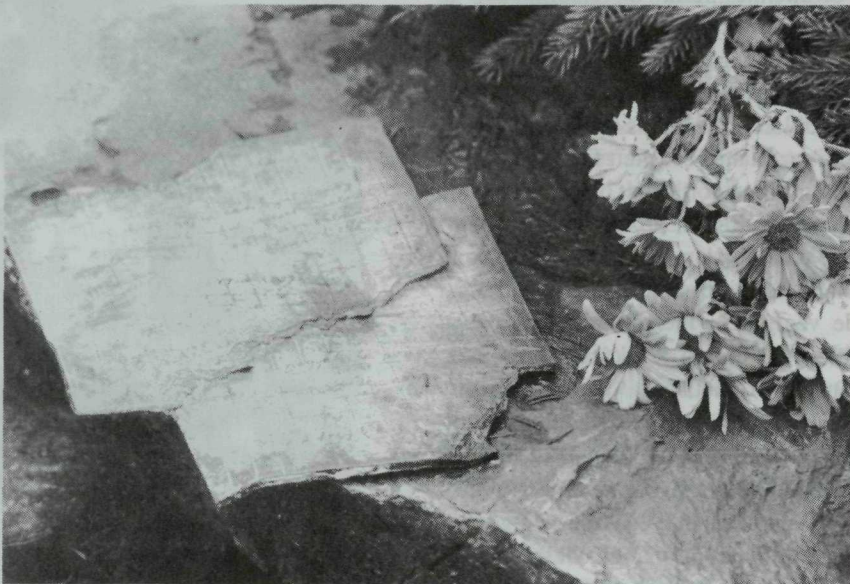
Ami információ szükséges az idetevetőnek, az elolvashatja a bronz alakzatokon. Minden végiggondoltnak tűnik: van helye és tere a koszorúnak, virágnak, a feliratoknak, s nem utolsó sorban az emlékmű körbejárásának, a tisztos főhajtásnak. Illő távolban tart bennünket az emlékmű hirtelen meredekbe váltó domborzata és egyúttal a magasba is vezeti a tekintetet: elénk

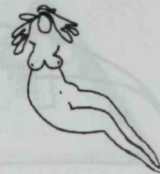
tárul az emlékmű, a bronzba formált szobrászi gondolat.

Az emlékmű gondolati rétegei

Feltekintve az emlékműre, meglehetősen szokatlan látványban van részünk. Először is: nincs talapzat, nincs egyetlen teljesnek tekinthető, a köztéri szobrokon jellemzően fellelhető emberi alakzat sem. Nincs tehát magasztos nagyotakarás, hősi póz fő- és melléalakokkal, barokkosan túlburjánzó, beszédes, könnyen érthető gesztusokkal, amit általában megszoktunk emlékműveinken. Nincs a látványnak szavakkal világosan megfogalmazható jelentése. Zavarba esik hát a néző. Talál helyette a térben lebegni látszó, Krisztus corpusára emlékeztető férfitorzót, majd egymásnak feszülő bronzsziklákat, elébb vaskos tömegűeket, földbe süppedőket, feljebb légbe szökőket, magasba lebegőket. Legfelül szomorú arcú angyaltorzókat lát latin felirattal: „Tenet VOS memoria PATRIA lacrimosa et habet honorem magnum Gens Hungarorum” (Könnyezve tart emlékezetében Benneteket a haza és mély tisztelettel adózik a Magyar Nemzet).

Különös hatású, szomorkás hangu-

latú szoborkompozícióval találja magát szemben a néző. Olyan mű ez, amely csak alapos szemrevételezés után fedi fel titkait, szépségeit.

Itt tegyünk egy kis kitérőt. Kétségtelen, hogy a köztéri szobornak azonnal értelmezhetőnek illik lennie, magyarul: rátekinve nyilvánvaló természetességgel kell kifejeznie, hogy mi nek, vagy kinek állít emléket, mire emlékeztet. Nos, ez az emlékmű kétségtelenül nem ilyen. Nem sírjel például, amelyet mindenki azonnal értelmezni tud, s amely kategóriába a háborús emlékművek sokasága besorolható. Ez a szoborkompozíció különös sziluettjével bár magára képes vonni a figyelmet, ám értelmezése már csak közelebb menve képzelhető el. Ez azonban csak addig probléma, amíg a közönség tudatába be nem épül léte, szerepe.

Az emlékmű szimbólumai

A fő motívum azonnal szembe ötlük: a férfitorzó lebegő alakja. Ismerősnek tűnik, hiszen ha megfordítanánk, akkor a szobrászat történetéből jól ismert „pietá” ábrázolásokra emlékeztetne, vagyis a halott Jézust ölében tartó Mária ismert ábrázolásainak sémájára. Így már azonnal helyben vagyunk, ha kicsit is járatosak vagyunk a keresztény művészet ikonográfiájában. Márpedig úton-útfélen láthatunk ilyen ábrázolásokat emlékeztetken, nem is beszélve a templomokról. A művész szándékosan nem természetes helyzetében ábrázolta a testet, hangsúlyozva ezzel is az ábrázolás szimbolikus jelentését. Ez a torzó tehát nem Krisztus corpora, hanem az ismeretlen katonáé, áldozaté, hősé. Torzó, hangsúlyozottan az. Az erőszakos halál ugyanis irtózatos. A hadihalál iszonyatos, az értelmetlen még inkább az. Ez a torzó a névtelen százazrek áldozatának-halálának testet öltött allegóriájajelképe. A testtől elváló, leváló fej, a súlytalanul lebegő torzóalak egyszerre valóságos motívum és egyszerre jelképi erejű. A szobrász a mintá-

zással remekelt: gyönyörűen formált a test, lehetőleg finom és érzékletes a plasztika, az ágyékot takaró lepel ugyancsak szépen formált kompozíciós elem. Számomra meggyőző az alkotói szándék, velem képes elhithetni a művész a halál, a közösségi áldozat értelmét, esztétikumát. Vagyis én és kortárs nemzedékünk, a fél évszázaddal korábbi nemzetméretű véráldozatra immár a kései gyász, háborús halottaink félévszázados temetetleniségének bűntudata alól ezzel az igaz és szép műalkotással, a művészet örökérvényűségével talán feloldozást nyerhetünk.

Itt tegyünk megint egy kitérőt. Hogyan lehet fél évszázaddal később megoldani ezt a nemzetméretű konfliktust? Örökény szavaival élve: bebörtönözték ugyanis gyászunkat, nem sirathattuk, nem temethettük el nyilvánosan háborús halottainkat. Ennyi idő után a testközeli gyásznak már nincs létjogosultsága. Nincs helye a hamis hőskultusznak sem. A megbékélés is kései, hiszen ma már kivel szemben, ki ellenében? Nem véletlen, hogy az emlékműállítók manapság óvakodnak az emlékművek jelképeinek pontos meg-

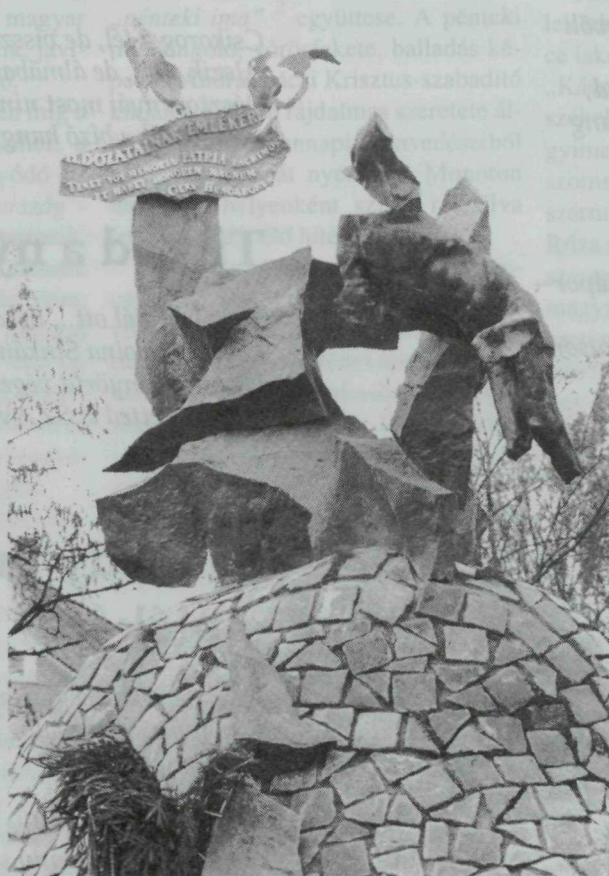
fogalmazásától. A szolnoki pályázati felhívás is került a direkt előírásokat. Bölcsen tették. A művészekre, építészre bízták ezt, nekik ez a szakmájuk, ez a hivatásuk ugyanis.

Ezúttal olyan emlékmű született, amely esetében teljesértékűen a szobrász alkotó fantáziájára bízott a közösségi gyász, a háborús hősök áldozatára való emlékezés jelképi megfogalmazása. A szobrász nyelve a tér, az anyag és az ezekre bízható jelentés. Vagyis mondanóját a művész csak a plasztika nyelvén fogalmazhatta meg. Ezért érzem kissé túlmagyarázásnak és irodalmiasnak a Radnóti noteszlapok szerepeltetését az emlékmű motívumai között.

Kétségtelen, ez az alkotás nem adja egykönnyen magát. Ismerkedni kell vele, és akkor feltárulnak szépségei, gondolati tartalmai.

Legfelül az angyalok utalnak halottaink hitünk szerinti továbbélésének mítoszára. Ők lengetik a már idézett feliratot, emlékezésünk fogadalmát. Torzók az angyalfigurák is, ahogyan töredékes minden eleme az emlékműnek. Az éles permű, hasadt sziklák éppúgy, mint Radnóti abjai noteszlapjai, az ismeretlen áldozat torzója és a mennyek ábrázolása. Töredékes az emlékezetünk is. Ismeretmorzsákból, feloldozatlan bűntudatból, gyászokból, elvarratlan történelmi konfliktusokból építkezik kortárs nemzedékünk tudata. Azt hiszem, a szobrász ezt az életérzést, ezt a kortársi tudatot fogalmazta meg a plasztika nyelvén hitelesen, pontosan, szépen.

Úgy vélem, ez az emlékmű végre teret engedett az alkotói szuverenitásnak. Nem a közízlés átlagoló béklyójába kényszerítette az alkotó fantáziát, hanem példát állított a tisztelet és a történelmi léptékű emlékezés illő formájának. Olyan emlékmű készült, amely művészileg értékes, megjelenésében impozáns, tiszteletet parancsoló, méltó egy megújulni szándékozó város társadalmához.

(Mészáros János felvételei)